NOTE ETIMOLOGICE:
brai, crihiu(ă), crivinaș(ă), fîrțicușă, fórțeș(ă), fîrțigău, fîrțog, hóbos, lapăn, șiță (șisă), șofilă (șófilă), șulfă etc.

DE

VASILE ARVINTE

Brai

Cuvîntul dialectal *brai*, cunoscut prin Moldova și Bucovina cu sensurile (**1**) 'pilug de lemn, avînd o lungime de peste un metru, rotund și gros cam de un lat de mînă, la capăt de obicei cu scrijelituri, cu care se bate brînza în bărbînță' și (**2**) 'drug de fier cu care se îndesește făina în saci la moară' (*DA*, s.v.), a fost explicat de autorii de dicționare românești (S. Pușcariu, I.-A. Candrea, A. Scriban, Al. Cioranescu) prin ucr. *braj* 'idem'. H. Tiktin, *DRG*, s.v., după ce spune că etimonul nu-i cunoscut („Et. Unbek."), face precizarea că și în ucraineană există cuvîntul *braj*, neconsiderîndu-l totuși pe acesta drept etimon al cuvîntului românesc. Se pare că în ucraineană avem a face cu un împrumut din română.

Explicația cuvîntului *brai* ca un împrumut din graiul german al sașilor din zona Bistrița-Năsăud a fost susținută pentru prima dată de Șt. Binder, în *Contribuții la studiul elementelor germane în lexicul graiurilor populare românești. III. Denumiri de obiecte casnice, de bucătărie, de alimente, băuturi, coloniale etc.*, apărut în „Analele Universității din Timișoara", Seria Științe filologice, V, 1967, p. 52. Autorul propune drept etimon cuvîntul săsesc *braih*, cu sensul 'masă cu un drug de lemn care servește la frămîntatul aluatului', atestat de Fr. Krauß, *Wörterbuch der nordsiebenbürgischen Handwerkssprachen (Hwspr.)*, Siegburg, 1957, sub cuvîntul *Breche*. Această apropiere, justă în ultimă instanță, în sensul că radicalul cuvîntului românesc trebuie căutat în familia săsească a cuvîntului german *brechen*, comportă totuși unele precizări de detaliu. Considerăm că mai potrivit pentru a explica cuvîntul românesc *brai* este primul element din cuvîntul compus săsesc *brăij-aizn* (= nhd. Brech-eisen) 'eiserne Brechstange' (= rangă, drug de fier, pîrghie de fier), termen de tîmplărie (Krauß, *Hwspr.*, p. 164). În același dicționar, la p. 165, mai este înregistrat săs. *brăiχštǫn*, al cărui prim sens este identic cu acela al lui *brăij-aizn* (sensul (**2**.) este 'Brechscheit an der „Breche" ', adică 'limba meliței').

Prin urmare, din cuvintele săsești compuse *brăij-aizn* și *brăiχštǫn*, amîndouă însemnînd 'rangă, drug (de fier)', vorbitorii limbii române au preluat

BDD-A1378 © 1986-1987 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 12:59:47 UTC)

numai primul element, sub forma *brai*, dar acestuia i-au conferit sensul global al celor două elemente care alcătuiesc cuvintele compuse săsești în discuție. Din nord-estul Transilvaniei, cuvîntul *brai* a fost adus la răsărit de Carpați, în Bucovina și prin Moldova, de coloniștii români ardeleni, în cadrul emigrației interne bine cunoscute. De la românii din Bucovina, termenul a pătruns și în unele graiuri ucrainene vecine.

Crîhin, crîhină ; crivináș, -ă

Primul cuvînt denumește un soi de prun (*Prunus insititia*), al doilea, fructul acestui pom. Ambele cuvinte lipsesc din *DU* (Șăineanu), din *Dicț.* (Scriban), din *CADE*, din *DLRM* și din *DEX*. În *DA* este înregistrată forma *crichín* 'Prunier Reine-Claude', cu precizarea : „săsism în Transilvania". Etimologia a fost dată de I. Borcia, *Deutsche Sprachelemente im Rumänischen*, în „Jahresbericht", X (1904), p. 184 : din săs. de sud *krâichen* 'die Krieche, eine runde, wilde Pflaume'. În dialectul săsesc din Sibiu, cuvîntul sună *kräche*. Din cauza nepotrivirii de natură fonetică, I. Borcia propune pentru cuvîntul românesc un etimon săsesc mai vechi. Aceeași etimologie germană se găsește și la H. Tiktin, *DRG*, s.v. *crîhen* (și varianta *crihín*), explicat prin 'Kriechenbaum' ; numele fructului este *crîhenă*, pl. *crîhene*. Adăugăm că după *DA* sinonimele (aproximative) ale acestui fruct ar fi *goldane, culcudușe, fîrticușe verzi, prune gogonețe*. Etimologia germană (săsească) se găsește și în *Diccionario Etimológico Rumano (DER)*, de Alejandro Cioranescu, sub nr. 2567 : „Al. *Krieche*, por medio del saj. *Krâichen*". Soiul de prune numit astfel are pulpa lipită de sîmbure.

În ce privește originea etimonului german, după Fr. Kluge, *EWDS*,[19] p. 404, variantele ahd. *kriach-, criehboum*, mhd. *krieche*, mnd. *krēke*, mnl. *cri(e)ke* au fost apropiate de etnonimul *Chriah* 'Grieche' încă din secolul al XVI-lea : *prunum graecum*. Dar apropierea nu e sigură, putînd fi vorba, mai degrabă, de un cuvînt germanic neidentificat. În ceea ce privește situația cuvîntului în dialectul săsesc, cele mai multe date se găsesc în *SSW*, V, *K*, p. 357, sub *Kriech(el)baum* și sub *Krieche(lchen)*. Săs. *kräχən* (pl.) denumește niște prune mici, rotunde, galbene verzui sau vinete, dulci, a căror carne (pulpă) nu se desprinde de pe sîmburi ; se coc de timpuriu.

Informațiile despre cuvintele *crîhin* și *crîhină* pot fi îmbogățite cu cîteva atestări noi din materialul nepublicat al *ALR II*/6082 și din alte surse. Astfel, în *ALR II*/6082, pct. 141, Micăsasa, jud. Sibiu, s-a înregistrat răspunsul (prune) *crîhine d-éle álbe* (sînt „mici" ; se coc de timpuriu). Denumirea *crîhine* (pl.) a fost notată și în pct. 157, Vînători, jud. Mureș. Cuvîntul mai apare în *Pomologia R.P.R.*, I, București, 1963, p. 275 (*prune crihine*), în *Dicționar etnobotanic*, de Al. Borza, București, 1968, p. 138—139 (*crihine, ~ albe, ~ negre, crișine*). De asemenea, denumirea prune *crihini* sau prune *crichini* a fost înregistrată în localitatea Dobra, jud. Alba, de Gheorghe Iordache, *Ocupațiile tradiționale pe teritoriul României. Studiu etnologic*, I, Craiova, 1985, p. 309.

Deși, cum s-a văzut, etimologia cuvintelor în discuție este cît se poate de clară, în ultima lucrare citată găsim o explicație care ne-a uimit : „după numele lui Al. Krieche, prin intermediul săs. *Krâichen*". Se vede imediat că Gheorghe Iordache s-a folosit de dicționarul etimologic al lui Alejandro Cioranescu, fără să-l citeze, și a crezut că *Al.*, abreviere, în limba spaniolă, pentru *alemán* 'german' (subst. și adj.), ar fi prescurtarea unui nume de botez

BDD-A1378 © 1986-1987 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 12:59:47 UTC)

(poate Alexandru). Etimonul ar fi, deci, un nume propriu, Al. Krieche, devenit nume comun.

Asemenea erori supărătoare mai există în lucrarea lui Gheorghe Iordache. Astfel, pe aceeași pagină, 309, se spune că denumirea *batule (pătule, pătulate)*, dată unor soiuri de mere, ar veni din germ. *Batullen*/apfel/, *Batullen*/baum/. În limba germană literară (Nhd.) nu este cunoscut un asemenea cuvînt. El există însă în dialectul german al sașilor transilvăneni. Dar, cum se arată foarte clar în *SSW*, I, *B*, p. 418, săs. *Batullenappel* are ca etimon rom. *pătule* „Heubett zum Einlagern von Gemüse und Obst, namentlich auch, der untere Boden von Heutristen, in den Winteräpfel zum Reifwerden eingelagert werden". La origine, denumirea s-a referit la un soi de mere de iarnă care se coc abia după ce stau în timpul iernii într-un pătul de fîn. Fr. Krauß, *Nösnerländische Pflanzennamen. Ein Beitrag zum Wortschatz der Siebenbürger Sachsen (Nösn. Pfl.)*, Bistrița, 1943, p. 365, consemnează și un soi de prune care seamănă la aspect cu merele numite *batull(n)-appəl* : *bätullpelz* (= *Batullbilse*). Același autor, în *Trepp. Wb.*, p. 104, compară cuvîntul săsesc cu austr. *Butellenapfel* (din Stiria) 'Name einer feineren Apfelgattung', deși, originea românească este neîndoielnică.

Cu acest prilej, observăm că nu numai româna a făcut împrumuturi din dialectul săsesc în acest compartiment. Alături de *crîhîn, crîhină*, menționăm și pe *perjă, perj*, de etimologia cărora ne ocupăm în acest volum (p. 141—169). La rîndul lor, vorbitorii sași au preluat de la români destul de multe denumiri românești din domeniul pomiculturii. Astfel, un anumit soi de pere (și pomul respectiv) este numit în săseşte *bläschbîr*, adică 'pere românești', un altul *bläschländərbîr* 'pere care, probabil, provin din Muntenia și Moldova', provincii care în săseşte erau numite și *Walachischland*. Pomul care face aceste pere se cheamă *bläschländərbîrbäm* (Krauß, *Trepp. Wb.*, p. 1097). Planta denumită științific *Artemisia annua*, iar pe românește, popular, *smirnă, mătura raiului*, se numește în dialectul săsesc de la Bistrița-Năsăud *molnərkräut* (= Moldauerkraut), fiindcă este originară din Moldova (Krauß, *Nösn. Pfl.*, p. 36). Un soi de mere este denumit în dialectul săsesc de nord *domnjescht*, cuvînt pe care Fr. Kraus, *op. cit.*, p. 371, îl explică astfel : „Nach 1918 aus der Moldau eingeführt ; < rum. [mere] *domnești*, wörtl. 'Herschaftliche [Äpfel]'". Aceste cîteva exemple fac parte dintr-un grup care cuprinde sute de cuvinte românești care au intrat în terminologia botanică a dialectului săsesc din nordul Transilvaniei. Situația este asemănătoare și în dialectul săsesc sudic. De aceea, originea românească a denumirii săseşti *Batullappel*, din expresia românească *mere pătule*, nu poate fi pusă la îndoială. Cum observă autorii dicționarului săsesc (I, p. 418), și modul de accentuare a cuvîntului săsesc (∪∪∪∪) constituie o probă a originii lui din limba română.

Sîntem de părere că de la cuvîntul *crîhină*, pl. *crîhine*, cu sufixul *-aș(ă)*, s-a creat, regional, derivatul adjectival **crihináș, -ă*, atestat însă în forma *crivináș, -ă*, în expresia *prune crivinașe* '(prune) care se coc în iunie', de G. F. Ciaușanu, G. Fira și C. M. Popescu, *Culegere de folclor din jud. Vîlcea și împrejurimi*. Adjectivul e atestat în localitatea Drăgășani, jud. Vîlcea și Topoloveni, jud. Argeș (vezi și Ion Nuță, *Aspecte ale metaforei în terminologia viticolă românească*, în „Anuar de lingvistică și istorie literară", tomul XXIX, 1983—1984, A. Lingvistică, p. 237). Sunetul *h+i*, rostit *h'*, a fost interpretat, fie de informatori, fie de autorii glosarului dialectal care însoțește culegerea

BDD-A1378 © 1986-1987 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 12:59:47 UTC)

guschkər, fərzəguschə ; *purzikusch, pərzəguschkər*. Există, așadar, atît variante cu *-g-*, cît și cu *p-*,— ultimele după rom. *pîrț-*. De asemenea, în *Trepp. Wb.*, 315, Fr. Krauß consemnează săs. *furzikusch* (m.) 'kleine Pflaume von abführender Wirkung' (= prună mică cu acțiune purgativă). La etimologie, se spune că elementul săsesc provine din rom. dial. *fîrțăcușă, -gușă* și că vorbitorii sași l-au pus în legătură cu *Furz*. După cum se vede, acest cuvînt mixt româno-săsesc creează dificultăți de interpretare și lexicografilor sași. Vom vedea mai jos că în lexicul dialectului săsesc mai există cîteva exemple asemănătoare.

Pe terenul limbii române, apariția variantelor *fîrțicușă, fîrțigușă, pîrțigușă* nu poate fi despărțită de existența, pentru același soi de prune, a unor denumiri cum sînt : *corcodușe, colcodușe, curcudușe, culcudușe, culcuduțe, coldură, toldușă, colcotușă* etc. Pomul poartă numele de : *corcoduș, curcuduș, curcudel, colduș, toltuș* etc. Interesant de semnalat ni se pare faptul că unele din ultimele denumiri au pătruns de asemenea în dialectul săsesc din zona Bistrița-Năsăud : *kaldekusch* = *furzəkusch* (Krauß, *Nösn. Pfl.*, p. 450), *kaldəkusch, kaldəkusch* 'Königsbilschen' (și *kaldəkuščhbeôm*, pentru pom), *kaləkusch (kaləkuschpm*, pentru pom) ; *kulakusch, kuləkusch* ; *kuldukusch, kulukuschə (ibid.*, p. 452, 453).

În legătură cu radicalul germ. săs. *Furz*, care apare în cuvîntul *fîrțicușă* etc., trebuie spus că punctul de plecare (sau motivația inițială) a fost determinat de efectul purgativ foarte puternic al acestui soi de prune. Nu-i de mirare, prin urmare, ca vorbirea populară să recurgă și la alte denumiri, deloc frumoase, pentru a indica acest soi de prune. Astfel, după *ALR II*/6082, putem menționa denumiri ca : (prune) *d-ale beșinoase*, în pct. 47, Vălcani, jud. Timiș ; (prune) *beșinoase*, în pct. 8, Sveti Mihajlo, Iugoslavia ; în pct. 53, Pecica, jud. Arad ; în pct. 105, Dobra, jud. Hunedoara ; (prune) *căcăcioase*, în pct. 102, Feneș, jud. Alba ; în pct. 192, Voinești—Covasna, jud. Covasna ; în pct. 310, Roșia, jud. Bihor ; (prune) *căcălețe*, în pct. 64, Ineu, jud. Arad ; (prune) *cîcăcii*, în pct. 334, Moftinul Mic, jud. Satu Mare ; (prune) *băligoase*, pct. 723, Căzănești, jud. Ialomița ; (prune) *băligăroase*, pct. 769, Ștefănești, jud. Ilfov. La fel și în dialectul săsesc din Transilvania : săs. *schwuddərkrăch* (= Schwudderkrieche) 'un soi de prune care provoacă diarce', de la vb. *schwuddərn* 'dünnen Kot von sich geben' (Krauß, *Trepp, Wb.*, p. 905) ; săs. *schwiderkîrsch* (= Schwudderkirsche), „bewirkt Durchfall" (Krauß, *Nösn. Pfl.*, p. 443) ; săs. *schaisskrauech* 'id.' (*ibid.*, p. 457) ; săs. *schwutzpelz* (= Schwutzbilse) < *schwutzn* 'eine Flussigkeit hingiessen, auch von dünnem Stuhl' (*ibid.*).

Săs. *Furz* (*Firz*), combinat de vorbitorii limbii române cu denumirea *curcudușă* (cu variantele menționate), a devenit radicalul unui cuvînt hibrid, *fîrțicușă*. Acesta din urmă a fost reîmprumutat de vorbitorii sași. Conviețuirea multiseculară a celor două comunități lingvistice în anumite zone din Transilvania a făcut posibile și alte împrumuturi și reîmprumuturi reciproce. Putem aminti cîteva cazuri. Astfel, rom. *ciuhă* 'momîie, sperietoare în lanuri', pe care l-am explicat din mhd. *schiuhe* 'Abscheu ; Schreckbild' (SCȘt. Iași, Filologie, VI, 1955, nr. 3—4, p. 235—238), explicație, după părerea lui Lajos Tamás (*EWUR*, p. 233), demnă de luat în seamă, a reintrat în dialectul săsesc din localitatea Treppen (rom. Tărpiu) sub forma *schuha*, f. 'aufgestelltes Reis als Zeichen' (= vreasc pus ca semn). În aceeași localitate a fost înregistrat

BDD-A1378 © 1986-1987 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 12:59:47 UTC)

toponimul *Tschuha*, care este rom. *Ciuha* (Fr. Krauß, *Trepp. Wb.*, p. 886). Cuvîntul românesc *rapuri* (pl.), *rapure* (sg.) 1. Pickel im Gesicht', 2. 'Masern', 3. 'Ausschlag', 4. 'Gerstenkorn im Auge', pe care l-am apropiat de săs. *Râpər*, *Râ̂ɐper* 'Schmutz, der durch andauernde Unreinheit sich an den Körper festsetzt, wie Grind aussieht' (vezi *Zu den altgermanischen Wörtern im Rumänischen*, în volumul *Vermischte Beiträge*, I, Heidelberg, 1968, p. 23, apărut în colecția „Romanische Etymologien", herausgegeben von Harri Meier und Wolfgang Roth), a fost reîmprumutat în dialectul săsesc din Treppen sub forma *răpur* 'Gnatz(e), Räude, Schabe, Grind, Schorf (bei Schweinen)' (Fr. Krauß, *op. cit.*, p. 766 : „<rum. *rapuri*"). Tot astfel, cuvîntul românesc *cîrlan*, a cărui etimologie plauzibilă este săs. *gērlənk* (= Jährling) 'einjähriges Lebewesen', 'jähriges Schaf', a reintrat în graiurile săsești din Transilvania sub forma *Kirlān* 'id.' (*SSW*, V, *K*, p. 368 ; Krauß, *Hwspr.*, p. 479 ; id., *Trepp. Wb.*, p. 490). Aceeași situație are cuvîntul rom. *glugă*, care provine din cuvîntul germ. săs. *gugəl* 'Kapuze oder Mantel mit Kapuze' (atestat pe la 1500), și care a reintrat în unele graiuri săsești din românește, sub forma *Glugə* (*SSW*, III, *G*, p. 266, 334).

Este foarte posibil ca radicalul săsesc *Furz (Firz)* să stea la baza altui cuvînt românesc regional și puțin folosit, anume *fîrță*, f. 'copil mic și neastîmpărat'. În *CADE*, unde apare înregistrat, cuvîntul nu are etimologie. Scriban, *Dict.*, s.v., îl derivă din interjecția *fît(a) - fît(a)*, ca de altfel și autorii *DA*, precum și Al. Cioranescu, *DER*, 3410. În *DRG*, Tiktin nu-l înregistrează, dar el are un alt cuvînt, din aceeași familie, anume *fîrțîgắu* 'unruhiger, leichtfertiger Mensch : Sausewind, Windbeutel, Windhund', pe care îl apropie, cu îndoială, de *a fîlți*. Pentru Scriban, *fîrțîgău* ar putea fi polon. *fircyk* 'fîlfizon', dar apropierea nu ni se pare motivată. Autorii *DA*, pe de altă parte, îl explică pe *fîrțîgău* din adj. *fîrțoagă*, cu sufixul *-ău* ; *fîrțoagă*, la rîndul său, este derivat din *fîrță* + suf. *-og*. Sensul ultimului cuvînt este 'zburdalnic, zglobiu, neastîmpărat', sens atestat la Alecsandri : „... *copila cea fîrțoagă*". În *DLRM* și în *DEX* cuvintele de mai sus nu apar. Ele există însă la L. Șăineanu, *DU*, care, și el, pleacă tot de la interjecția *fîța* ! G. Pascu, *Sufixele românești*, p. 417, spune despre *fîrligău* (cu *-l-*) 'om fără astîmpăr' că ar proveni din vb. *învîrt*. De origine poloneză îl consideră și Mihai Mitu, în SCL, XXXIV, nr. 4, 1983, p. 368.

În sprijinul originii săsești a radicalului din aceste cuvinte (este vorba de radicalul *fîrț-* pe care îl găsim și în *fîrțicușă*) aducem faptul că în dialectul săsesc transilvănean *Furz*, m., pl. *Firz*, în legătură cu un adverb sau cu un adjectiv, înseamnă 'ganz kurz' (= foarte puțin timp), 'sehr klein' (= foarte mic) : „*Furz lạngk, lạng*" 'ganz kurz.' Sensul 'foarte mic' se folosește în legătură cu copiii. Expresia *Furz frîlich* (= Furz fröhlich) are sensul 'munter wie ein Fisch im Wasser', 'von heiterem Naturell' (= vioi ca un pește în apă ; cu o fire veselă, voioasă). Apoi, cum am mai spus, săs. *Furzâle* (<*Furz* + rom. *-ală*) înseamnă 'copil mic, pipernicit, pici', iar săs. *Furzikusch*, pe lîngă sensul 'curcudușă', mai înseamnă și 'unruhiger, unsteter Mensch' (= om neliniștit, instabil), întocmai ca săs. *krăχ* (= Krieche), care, pe lîngă sensul curcudușă', mai înseamnă și 'unruhiges, munteres Kind' (= copil neliniștit, vioi). Din punct de vedere semantic, între aceste cuvinte și cele românești de mai sus nu există nici o barieră. Din punct de vedere formal, raporturile au putut fi următoarele : de la radicalul *fîrț-* (<**furț-* sau **firț-*<săs. *Furz*,

BDD-A1378 © 1986-1987 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 12:59:47 UTC)

Firz) + sufixul *-og* s-a format adj. *fîrţog, -oagă* '(copil) zburdalnic, zglobiu, neastîmpărat'. De la acest adjectiv, cu sufixul augmentativ-depreciativ *-ău*, s-a creat derivatul substantival *fîrţîgău*. În aceste două cuvinte, sunetul *-r-*, inexistent în interjecţia *fîţ(a)*, invocată drept etimon, provine de fapt din radicalul săsesc *Furz, Firz*. Etimonul săsesc este prezent, prin urmare, în toată seria : *fîrţicuşă, forţeş(ă), fîrţă, fîrţog, fîrţîgău*.

Hóbos

În *ALR SN, IV*, harta 1065, *răsunoi*, în pct. 182, Cernatu, jud. Braşov, a fost înregistrat de E. Petrovici cuvîntul *hóbos*, pl. *hóbose*, cu sensul 'pîinişoară făcută din răzuiturile de pe albia de frămîntat pîinea'. Termenul nu-i înregistrat în nici unul din dicţionarele româneşti, ca atîtea alte cuvinte dialectale din atlasele lingvistice. Pe aceeaşi hartă, în pct. săsesc din sudul Transilvaniei, 143, Richişul (săs. Reichersdorf), a fost consemnat săs. *şárhâibăscăn*, cu acelaşi sens. O scurtă analiză a acestui cuvînt ne va ajuta să clarificăm etimologia rom. *hóbos*.

Cuvîntul săsesc conţine substantivul *hâibăs* în forma lui diminutivală *hâibăscăn*. Radicalul este germ. *Hiebes*, înregistrat în numeroase variante fonetice în dialectul săsesc de sud. În dialectul săsesc de nord (Bistriţa-Năsăud) acest cuvînt nu-i cunoscut. Din materialul, foarte bogat, referitor la acest cuvînt, pe care îl prezintă dicţionarul dialectului săsesc (*SSW*, IV, *H—J*, p. 199—200), putem vedea numeroasele realizări dialectale, dintre care cele cu silaba iniţială în *hoi-*, *huə-*, *hüö-*, *hu-* pot fi luate ca puncte de plecare pentru cuvîntul dialectal românesc. În textele vechi săseşti a fost înregistrată şi forma *Hobes* (1777), alături de *Hibeß* sau de *hübes* (1609—1615) şi de *Hiubesz* (1672—1674). Reţinem şi sintagma *blĕš hiubesz*, în care primul cuvînt înseamnă 'românesc'. Radicalul are sensul : 'In einfachster Form aus Mehl, Wasser u. Salz, dann durch Zusatz von Sauerteig oder Hefe, Milch u. Eiern auf feinere Art hergestellter Kuchen' (= un fel de prăjitură, în forma cea mai simplă făcută din făină, apă şi sare, iar într-o formă mai fină, prin adăugare de plămădeală sau drojdie, lapte şi ouă). În *SSW* este înregistrat şi diminutivul *hibəszkər*, pl. (= Hiebeschen), cu sensul 'kleine runde Kuchen' (= prăjitură mică, rotundă). Etimologia cuvîntului săsesc nu este clară. A fost interpretat de unii ca fiind rezultat din sintagma *hoher Bissen*. Lipsesc corespondentele din alte dialecte germane şi din germana literară.

Săs. *şárhâibăscăn*, notat de E. Petrovici, are în partea iniţială silaba *şar-*, care stă în legătură cu vb. *scharren*, 'a răzui, a răzălui' realizat în dialectul săsesc nordic ca *šiarn* (şi *šîrn*). În acelaşi dialect au fost înregistrate şi subst. *šiər* (= Scherr) 'Brötchen aus zusammengescharrtem Teig' (=pîinişoară din aluat răzuit, răsunoi), *šiar-kāχn* (= Scherr-kuchen) 'Brötchen aus Resten von Zwieback- u. Klaatschenteig (pîinişoară din resturi de aluat pentru pesmeţi şi colaci). Deci cuvîntul săsesc înseamnă 'prăjitură făcută din aluat răzuit, răsunoi', ca şi rom. *hóbos*, din pct. 182, Cernatu, jud. Braşov.

Lápăn

Absent din dicţionarele româneşti, ca şi termenul precedent, rom. dial. *lápăn*, cu sensul 'papuc (de casă)' a fost înregistrat de E. Petrovici în *ALR SN IV*, h. 1196, *papuci (de casă)*, în pct. 172, Arpaşul de Jos, jud. Sibiu, în varianta *lápeni* (pl.) ; *lápăn(u)* (sg.), şi în pct. 769, Valea Lungă — Cricov, jud. Prahova, în varianta *lipáni* (pl.) ; *lipán(u)* (sg.), aceasta din urmă

BDD-A1378 © 1986-1987 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 12:59:47 UTC)

rezultată, desigur, prin apropiere de verbul *a lipăi* și de interj. *leap-leap* ! sau *lipa-lipa* !, ultimele imitînd zgomotul făcut de papucii tîrîți prin casă. Pe aceeași hartă, în pct. săsesc 245, Dipșa, jud. Bistrița-Năsăud, a fost înregistrat răspunsul săs. *lópm* (pl.) ; *lop* (sg.), care constituie etimonul cuvîntului românesc. Într-adevăr, Krauß, *Trepp. Wb.*, p. 597, sub *Lappe*, înregistrează, în localitatea Treppen (rom. Tărpiu) din județul menționat, varianta săs. *lapp* f., pl. *lappm*, al cărei al doilea sens este 'Latsche, Pantoffel, Schlorre, Schlurre, Schlarfe, Schlarpe' (= papuc). Același autor, în *Hwspr.*, p. 549, sub *Lappe* (săs. *lop*), definește termenul astfel : 'der von einem alten (absatzlosen) „Schuh" (mit Schaft) abgeschnittene pantoffelähnliche Unterteil' (= partea de jos a unei „ghete" sau cizme, (fără toc) tăiată în formă de papuc). În dialectul săsesc de nord (Bistrița-Năsăud), *lop-lop* se folosește și ca onomatopee, cu aceeași valoare ca nhd. *schlapp !* Cuvîntul există și în dialectul săsesc din sudul Transilvaniei, de unde a pătruns în graiurile românești menționate, în care s-a plecat de la forma de plural a termenului săsesc.

Șiță (șisă)

Etimologia acestui cuvînt dialectal, care înseamnă, după *DLR*, (1) 'șindrilă (lungă)', (2) 'fuscel, tindeche (la războiul de țesut)', este controversată. A. Cihac, *Dictionnaire d'étymologie daco-romane*, II, p. 389, l-a apropiat de scr. *štica* (și *dăščica*) 'planche', care există și în limba bulgară, *štica* (și *dăštica*) 'Brettchen'. Etimonul acestora este v. bg. *dăštica*, diminutiv de la v. bg. *dăska* 'Brett ; Tisch' (E. Berneker, *SEW*, I, p. 246 ; Lajos Tamás, *Notes d'étymologie roumaine*, în „Beiträge zur romanischen Philologie", Berlin I (1961), p. 212). Soluția etimologică propusă de Cihac a fost preluată de L. Șăineanu, *DU*[4], p. 591, de A. Scriban, *Dicț.*, p. 1282, de autorii *DLRM*, p. 834, de Alejandro Cioranescu, *DER*, 7870 și de autorii volumului cu litera Ș din *DLR*. Scriban și Cioranescu nu mai folosesc abrevierea restrictivă „cf.", ci spun direct că etimonul cuvîntului *șiță* este scr. *štica*. Nu au acceptat explicația lui Cihac H. Tiktin, *DRG*, p. 1436 („Et. Unbek") și I.-A. Candrea (*CADE*). De asemenea, în ciuda concordanței semantice depline, etimologia în discuție a fost respinsă, pe drept cuvînt, de L. Tamás (*op. cit.*), care atrage atenția asupra dificultăților fonetice „serioase" pe care le implică acceptarea etimonului sîrbesc-bulgăresc : „ ... on attendrait **știță*". Pe lîngă aceasta, Cihac, și cei care au acceptat etimonul propus de dînsul, a lăsat neexplicată alternanța *-s- / -ț-* din interiorul cuvîntului (*șisă ~ șiță*). De obicei, această alternanță este mai frecventă în poziție inițială [1].

[1] Vezi Lajos Tamás, în „Acta Linguistica", Budapest, IX, p. 248, unde se dau exemple de cuvinte populare care au fie *s-*, fie *ț-* (exemplu *sarcă~țarcă*). Fiind vorba de un fenomen fonetic sporadic și mai puțin studiat, socotesc util să consemnez aici mai multe exemple adunate, din materialul *ALR*, în care apare alternanța *s/ț* în diferite poziții. Pentru poziția inițială *s-/ț-*, următoarele exemple : (brînză) *saparișă 'iute'~țaparișă* (*ALR SN II*, h. 425) ; *sapin(ă)~țapin(ă)* (*ibidem*, h. 617) ; *sarcă~țarcă* (*ALR SN III*, h. 692) ; *a sărcăli~a țărcăli* (*ibidem*, h. 693) ; *sarsamuri~țarțamuri* (*ALR SN I*, h. 17) ; *săpăligă~țăpăligă* (*ibidem*, h. 23) ; *sihlă~țihlă* (*țilhă*) (*ALR SN II*, h. 586) ; *sivoară* 'țigară (de foi)'*~țivoară* (*ALR SN IV*, h. 1 150) ; *sîmbraș~țimb(o)raș* (*ALR SN I*, h. 15 ; V, h. 1 373) ; *sîntirim~țintirim* (*ALR I/II*, h. 301 ; *ALRR. Maramureș*, I, h. 243) ; *sirnic* 'chibrit'*~țirnic* (*ALR II/I*, h. 276). Față de scr. *cedilo*, bg. *cědilo*, unele graiuri românești au *sădilă (sidilă)* 'strecurătoare' (*ALR SN II*, h. 412 ; în localitățile de limbi slave, de pe aceeași hartă, E. Petrovici a notat următoarele forme : pct. 366 ucr. *ţidjélo*, pct. 48, bg., *ţidĺlu*, pct. 991, bg., *ţidílu*, pct. 25, scr., *ţidilo*, pct. 37, scr. *ţędilo*).

BDD-A1378 © 1986-1987 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 12:59:47 UTC)

Lajos Tamás, în articolul din „Beiträge", p. 217, a propus pentru acest cuvînt o nouă etimologie, care ar fi meritat să fie luată în considerație de autorii volumului cu litera *Ș* al *DLR*-ului, volum apărut cu 17 ani mai tîrziu. Romanistul maghiar s-a gîndit, cu o anumită rezervă („Il nous paraît plausible que *șisă*..."), la germ. *Schießbrett*, consemnat în Grimm, *DWb* IX, 30, cu sensul 'an Bauernhäusern die Bretter, welche die Giebelflächen (s. *Schieß*) oberhalb der gemauerten Wände bis zum Dachrande bekleiden' (= la casele țărănești, scîndurile care învelesc suprafața frontonului dintre pereții de zid și marginea acoperișului). Rezerva lui L. Tamás era îndreptățită, în sensul că etimonul rom. *șiță* (*șisă*) (ca și al sinonimului său *șindrilă* < săs. *šęndəl*, față de germ. lit. *Schindel*) trebuie identificat, pe cît posibil, nu în limba germană literară, ci în dialectul sașilor transilvăneni, fiind vorba de niște împrumuturi lingvistice directe, la nivel popular. Nedispunînd însă de informații din dialectul săsesc (litera *Sch* din dicționarul săsesc nu a apărut pînă astăzi), lingvistul maghiar a fost nevoit să-și sprijine ipoteza, care pleca de la o intuiție etimologică justă, pe informații suplimentare din surse colaterale. Astfel, din *Bayerisches Wörterbuch* [2], II, p. 478, este menționată varianta *Schüssen*, care apare într-un document din Sibiu, din anul 1714: „von 1 000 langen *Schüssen*". Ultimul cuvînt trebuie să fie forma de plural de la *Schuß* 'Gibelseite als Gegensatz der Dachseite' (frontonul în opoziție cu acoperișul). Dar, după toate aparențele, continuă L. Tamás, acest termen ar fi avut și sensul 'bardeau, échandole'. Pluralul *Schüssen* ar fi pătruns atît în română, sub forma *șisă*, cît și în maghiară, *sisza* (neînregistrat în dicționare). În ambele realizări, *-i-* ar corespunde sunetului german *-ü-*. Dar, la sfîrșitul articolului, se precizează că acest *-ü-* nu poate fi considerat „un phonétisme dialectal saxon", deoarece forma *Schüssen*, datînd din 1714, „doit appartenir au style de chancellerie autrichien teinté de nuances bavaroises" (cu diftongul mhd. *ie* > *i* > *ü*). Mai jos vom arăta că *-i-* din forma românească (și din cea maghiară) se explică din variantele vechi săsești transilvănene.

Pe L. Tamás l-a preocupat și alternanța *-s-* / *-ʃ-*. Pentru a explica prezența în română a ultimului sunet (în *șiță*), el invocă formele germane literare medievale (mhd.) în care există această africată: mhd. *schiez, schieze* 'giebelseite eines gebäudes; die seite der zweispitzigen bischofsmütze' (= frontonul unei clădiri; latura unei mitre episcopale cu două vîrfuri). Concluzia este: „Il n'est pas impossible que roum. *șiță* se rattache immédiatement à cette dernière forme, vu que le changement *s* > *ʃ*, en roumain, semble se borner à l'initiale" (p. 217).

În lucrarea *Die deutschen Entlehnungen in den rumänischen Mundarten*, Berlin, 1971, pornind de la notița etimologică a lui L. Tamás, făceam precizarea că punctul de plecare al cuvîntului în discuție, cu cele două variante, va trebui căutat în graiurile săsești din Transilvania, îndeosebi în cele de sud, deoarece de aici provin și alte cuvinte dialectale care au fost transplantate la

---

Față de variantele românești cu *s-*, în cuvîntul *salată*, sau cu *ș-*, în *șălată* (<magh. *salâta*), în cele două localități săsești anchetate de E. Petrovici au fost notate variante cu *ʃ-*: *ʃalăut*, în pct. 143, și *ʃălōuț*, în pct. 245 (*ALR SN IV*, h. 1110). În interiorul cuvîntului, alternanța *-s-/-ʃ-* este mai rară. În cele două exemple care urmează, *s* este precedat de sonanta *r*, așadar putem vorbi de grupul *-rs-* > *-rʃ-*: *bîrsă*~*bîrță* (*ALR SN I*, h. 21, 22); *sarsamuri*~*ʃarʃamuri*. (vezi mai sus). Pentru poziția finală, un singur exemplu: *șes*~*șeț* (*ALR SN III*, h. 815, 817). Dar variantele *iță*~*șisă* au o situație specială, căci alternanța exista în limba din care s-a făcut împrumutul.

BDD-A1378 © 1986-1987 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 12:59:47 UTC)

sud de Carpații Meridionali, în graiurile oltenești și muntenești. Menționam acolo termenii *tron, troacă* 'țeastă', *lană*, cărora li se mai pot alătura *muldă, șuslete* ș.a. Ariile dialectale descrise de aceste cuvinte seamănă cu cea pe care o cunoaște cuvîntul *șiță*. Pentru răspîndirea teritorială a acestuia din urmă, vezi *Die dt. Entlehn.*, p. 66–69; *ALR II/I*, h. 229; *ALR II/I*, MN 3843, 126 (*cuie de șiță*); *NALR. Oltenia*, h. 210, 211 și articolul dedicat acestui cuvînt din *DLR*. Etimologia germană-săsească a fost acceptată și de G. Ivănescu, *Istoria limbii române*, Iași, 1980, p. 436.

În sensul celor de mai sus, dispunem acum de date foarte prețioase privind istoria cuvîntului săsesc de la baza rom. *șiță* (*șisă*). Ele se află în materialul nepublicat al dicționarului dialectului săsesc din Transilvania (*SSW*), litera *Sch*, și ne-au fost puse la dispoziție, cu multă amabilitate, de doamna Anneliese Thudt de la Centrul de Științe Sociale din Sibiu, coautoare a acestei lucrări monumentale, din păcate încă neterminată. Pentru gestul colegial, doresc să-i exprim și aici mulțumirile mele.

Etimonul cuvîntului românesc *șiță* (*șisă*) se află în variantele grupate sub cuvîntul titlu *Schieße* 'lange Schindel' (= șindrilă lungă), 'gespaltene Bretter zur Bedachung' (= scîndură despicată folosită la acoperitul unei case). Aceste variante sînt de două feluri. În primul caz, în interiorul cuvîntului există africata *ł* (folosim transcrierea românească): v. săs *schyzzen, schycen*, atestate în a doua parte a secolului al XIV-lea (în *Quellen zur Geschichte Siebenbürgens aus sächsischen Archiven*, 1, Bd., Hermannstadt, 1880, 2). În al doilea caz, sunetul din mijlocul cuvîntului este *s*: *schÿssen*, atestată în 1503 (*ibidem*, p 383); *schyssennegel* (= *Schieß Nägel* 'cuie de șiță'), în 1501 (*ibidem*, p 357); *sches negel* 'id', în 1547 (în Archiv der Stadt Hermannstadt und der Nationsuniversität); *schiessnegel* 'id', în exemplul „... *das sie aufklaubten alte verbrente schiessnegel*" (= că au adunat cuie vechi, arse, de șiță), în 1571 (*SSW*, I, p. 257 a). Forma apare și în cuvîntul compus *schÿßpretter* (= *Schießbretter*, pl de la *Schießbrett*, cu sensul 'Schindel(brett)', adică 'șindrilă'), în 1548 (Hermannstädter Almosenrechnung), pe care L. Tamás îl avea atestat numai din dicționarul Grimm, și cu un sens încă nespecializat în acela de 'scîndură pentru acoperit, șindrilă'. Forma actuală din dialectul săsesc (de sud) este *šesz*, pl. *šeszn* (există și sg. *šiesz*).

În cele două dicționare ale dialectului săsesc de nord de Fr. Krauß (*Hwspr.* și *Trepp. Wb.*), nu este înregistrat cuvîntul *Schieße* 'lange Schindel'. Pentru acest obiect se folosesc doi termeni: *Schindel* (săs. *šɛndəl, schänsəl*) și *drănits, drănjits* 'große Schindel' (*Hwspr.*, p. 208; *Trepp. Wb.*, p. 205), din rom. *draniță*, a cărui arie cuprinde și teritoriul dialectului săsesc nordic. Dar aici găsim, din aceeași familie (a vb. *schießen*), cuvîntul compus *schǫß-dǭch* (= Schußdach 'an ein anderes Dach angeschlossenes, angefügtes, zur Verlängerung nach abwärts dienendes Dach' (*Trepp. Wb.*, p. 892; *Hwspr.*, p. 839).

Alternanța dintre variantele cu africata *-ł-* și cele cu spiranta *-s-* din exemplele vechi săsești stă, desigur, în legătură cu raportul dintre verbele germane *schießen* și *schützen*. Acesta din urmă este explicat de Weigand — Hirt, *Dt. Wb.* [5], II, p. 807, ca fiind o „Intensivbildung zu *schießen*"; iar Hermann Paul, *Dt. Wb.*[7], p. 579, sub *schützen*, spune că acesta „verhält sich zu *schießen* wie *bücken* zu *biegen* u.a.". Alternanța în discuție se întîlnește și în cazul cuvîntului *Schuß*. Astfel, în cuvîntul compus *Schußgatter*, cu sensurile

BDD-A1378 © 1986-1987 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 12:59:47 UTC)

(1) 'Fallgatter im Tor' (= zăbrea sau grilaj căzător, la poartă) și (2) 'Gatter vor dem Ein- oder Ausfluß eines Gewässers' (= grilaj la intrarea sau ieșirea unui canal cu apă curgătoare), găsim atestate, pentru primul sens, realizările fonetice *schoßgatter*, în 1482, *schussgatter*, în 1473, dar *Schutzgatter*, în 1561, iar pentru al doilea sens, *schoßgatter*, în 1362, *Schußgatter*, în 1616, dar *Schutzgatter*, în 1691 (Weigand — Hirt, *Dt. Wb.*[5], II, p. 783). Alternanța *Schuß* ~ *Schutz* (mhd. *schutz*) este consemnată și de Hermann Paul, *Dt. Wb.*[7], p. 578, sub *Schuß*. În cazul variantei *Schutzgatter*, Weigand — Hirt invocau o influență din partea vb. *schützen* 'eindämmen' (= a stăvili, a bara, a îndigui). În această ordine de idei, menționăm și săs. *šętsbret* (= Schützbrett), care, alături de sensurile (1) 'Brett zum Schutze, zwischen Fässer gelegt (beim Fahren auf dem Wagen)' [scîndură de apărare, pusă între butoaie (la transportul cu carul)], (2) 'Schütze, Schleusenbrett, Mühlschote, zur Hemmung und Stauung des Wassers vor dem „Gerinne" der Mühle' (= stăvilar de oprit apa la lătocul morii), și altele (Krauß, *Hwspr.*, p. 843/44), mai înseamnă în localitatea săsească Treppen (rom. Tărpiu) din nordul Transilvaniei și 'Brett in der hölzernen Schutzwehr am Kirchturm', iar la plural, *schätzbredder*, 'die bretterne Schutzwehr, Brustlehne, -wehr, Brüstung am Kirchturm' (= scîndură la parapetul de lemn de la turnul bisericii; parmaclicul, balustrada, parapetul de scîndură la turnul bisericii). În forma *Schetzbret*, cu sensul 'stavilă, stăvilar', termenul este atestat în 1599 (*SSW*, II, p. 146 a). Dacă acest cuvînt a avut vreun rol în istoria etimonului săsesc al rom. *șiță*, în sensul menținerii sau întăririi alternanței *s* ~ *t*, este o chestiune pe care nu o putem rezolva.

Neîndoielnică rămîne însă, pentru lexicologia și lexicografia românească, explicația variantei *șiță* prin v. săs. *schyzzen*, *schycen*, iar a variantei *șisă*, prin v. săs. *schyss(en)* (*schÿssen*, *schess*) și prin săs. actual *šesz*, pl. *šeszn*. Varianta ultimă e cunoscută în graiurile românești din sudul Transilvaniei, probabil datorită unei acomodări la varianta populară săsească actuală, care are tot *-s-*. De altfel, datorită, desigur, întîmplării, prima atestare românească a cuvîntului nostru, din anul 1806, este tot această variantă cu *-s-*, *shiţa* (la S. Klein, *Dictionarium valahico-latinum*, ed. L. Gáldi, Budapest, 1944). Cealaltă formă, cu *-ț-*, răspîndită pe o arie mult mai întinsă, păstrează un stadiu mai vechi al fonetismului săsesc, cum se mai întîmplă și în cazul altor împrumuturi de această origine, de care ne-am ocupat în altă parte (*Împrumuturi de origine germană (săsească) în română. I. În legătură cu etimologia cuvîntului* **ravilă**, în „Anuar de lingvistică și istorie literară", tomul XXIX, Iași, 1983—1984, A. Lingvistică, p. 17—19).

Deși limba populară avea la dispoziție termenul *scîndură* (< lat. *scandula*; varianta lat. *scindula* stă la baza și a germ. *Schindel*, săs. *šęndəl*), care, regional, prin Banat, Transilvania și Crișana, a fost și este încă folosit și cu sensul 'bardeau, échandole' (*ALR II/I*, h. 229, *șiță*), constatăm pe harta menționată prezența unui număr destul de mare de sinonime (*șind(r)ilă* — *șindră*, *șiță* — *șisă*, *draniță*, *prăștilă*, *gont* (< ucr., rus.), *doscă*, *blană*), dintre care însă ariile cele mai întinse sînt cele ale primelor două elemente, de origine germană-săsească: *șind(r)ilă* și *șiță*. Împrumutarea acestor termeni specializați trebuie pusă în legătură cu faptul că folosirea șindrilei pentru acoperit nu are o vechime mai mare de cîteva secole, ceea ce nu se poate spune despre folosirea scîndurilor. La început, în evul mediu, șindrila era întrebuințată numai la acoperișul castelelor (L. Tamás, *EWUR*, p. 729, sub *șindilă*).

BDD-A1378 © 1986-1987 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 12:59:47 UTC)

În documentele românești redactate în slavonă, *șindilă* este atestat prima dată la sfîrșitul secolului al XV-lea — începutul secolului al XVI-lea, în Țara Românească (1496/1507 ; *DERS*, p. 231). N. Iorga, *Brașovul și românii*, București, 1905, p. 90, susține că în trecut casele din Muntenia erau „acoperite totdeauna cu șindrilă ardeleană". Putem presupune că obiectul a fost folosit ceva mai înainte de această dată, fiind la început confecționat în centrele săsești. Altfel nu s-ar putea explica noua denumire. Termenul și obiectul au trecut dincoace de munți o dată cu meseriașii și constructorii sași, menționați adesea în documentele moldovenești și muntenești. Obiect de import la început, *șiță* sau *șind(r)ilă*, o dată cu folosirea ei pe o scară mai largă, a fost produsă în satele românești de munte și transmisă apoi în satele de deal și de cîmpie, pînă la Dunăre, la mare și pînă la Nistru, cum se poate vedea din prezența termenilor în discuție pe aria consemnată în harta *ALR II/I*, 229. În partea de nord-est a teritoriului dacoromân este cunoscut numai *șindilă*. Centrul de iradiere al acestui element german medieval a fost, desigur, zona săsească din nordul Transilvaniei, de la Bistrița-Năsăud, cu care domnii și boierii moldoveni au întreținut relații economice intense de-a lungul secolelor. Etimonul săsesc al rom. *șiță* (*șisă*) se pare că lipsește în acest dialect săsesc de nord, de aceea în aria mare moldovenească acest termen este absent. El coexistă însă cu *șindilă* în Oltenia, în Muntenia și, parțial, în Dobrogea, fiind singurul folosit în partea de sud-vest a Transilvaniei, în varianta *șisă*. Graiul săsesc de sud cunoaște ambele cuvinte, *Schieße* și *Schindel*. Din punct de vedere semantic, primul se deosebește de al doilea prin aceea că denumește o șindrilă mai lungă. Diferența s-a transmis și în graiurile românești, dar există numeroase cazuri în care cele două cuvinte sînt sinonime perfecte (cf. hărțile citate mai sus din *NALR. Oltenia*). În difuzarea spre răsărit și spre sud a acestor două cuvinte germane-săsești au participat și numeroșii emigranți români din Transilvania, care s-au stabilit în secolele precedente și pînă la începutul secolului al XX-lea în regiunile extracarpatice.

La începutul notei, am consemnat și sensul (2) 'fuscel, tindeche (la războiul de țesut)' pe care îl are prin sud-vestul Transilvaniei varianta *șisă* (la Cîlnic — Sebeș). Dacă obiectul respectiv este făcut dintr-o șiță despicată, etimologia acestui sens este cît se poate de clară : de la *șiță* [1], cu un sens secundar apărut pe teren românesc. Cu toate acestea, consemnăm prezența în dialectul săsesc a unui cuvînt asemănător, *Schätzbrietchen* (sinonim : *Wierfbrietchen*), care denumește o scîndurică folosită la înșirarea firelor cînd se urzește tortul (*SSW*, I, p. 737 a : „zum Einreihen der Fäden beim *wierfen* des Garns"). Din același cîmp semantic face parte și săs. *šetsbretχi* (= Schützbrettchen) 'Weberschiffchen' (= suveică) și săs. *šets* (= Schütze) 'Schiffchen (für die „Spule") beim Wirken der Gurten' (= suveică la țesutul brîielor ; termen de frînghierie) (Krauß, *Hwspr.*, p. 844). În cazul în care se va putea proba vreo legătură clară între sensul (2) al cuvîntului *șisă* și acești termeni săsești, acest sens ar urma să fie tratat separat, sub *șiță*[2]. Iar actualul *șiță*[2] din *DLR* (cu etimologia necunoscută ; poate că a rezultat prin haplologie din *pănușiță*), ar urma să devină *șiță* [3].

Șofilă (șófilă), șulfă

O răspîndire teritorială asemănătoare cu aceea a termenului discutat mai sus, anume tot în Oltenia și prin nord-vestul Munteniei, cunoaște și

BDD-A1378 © 1986-1987 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 12:59:47 UTC)

cuvîntul regional și popular *șofilă*, accentuat și *șófilă*. Lipsind în lucrările lexicografice mai vechi, el apare pentru prima dată în *DLRM*, s.v., fiind explicat prin (1) 'zdreanță, petic'. Pe lîngă acest sens, existent în multe atestări, autorii *DLR*, litera *Ș*, mai adaugă încă două, destul de apropiate: (2) 'fîșie (de țesătură, de hîrtie etc.)', (3) 'bucată de țesătură întrebuințată în toată lățimea ei la confecționarea unui obiect'. În cadrul primului sens, în *DLR* se menționează și expresia folosită prin nordul Olteniei *a face șofilă* = a distruge. Dintre variantele fonetice, menționăm, în afară de cele de mai sus, și pe *șufilă*, *ciohîlă* (Peștișani — Tîrgu-Jiu), *sofilă* (accentul necunoscut). În ultimul caz, remarcabilă este substituirea lui *ș-* prin *s-*, fenomen care are loc cu regularitate în graiurile din partea de nord-vest a Olteniei, la granița cu Banatul.

De la acest substantiv, în aceeași arie dialectală s-a creat verbul *a șofili* 'a (se) rupe, a (se) sfîșia' (complementul indică țesături, obiecte de îmbrăcăminte etc.), precum și adj. *șofilit, -ă* 'zdrențuit' (despre țesături, obiecte de îmbrăcăminte). Ultimul cuvînt e cunoscut prin Muntenia.

Atît în *DLRM*, cît și în *DLR* cuvîntul nu este explicat din punct de vedere etimologic. În ultimul dicționar se face o trimitere la scr. *coha*, care denumește un fel de postav. Trecerea lui *t-* la *ș-* rămîne neexplicată, la fel și evoluția semantică spre nuanța peiorativă.

Etimologia cuvîntului devine însă imediat clară dacă ne referim la cuvîntul german *Schofel*, s.m., cu sensul 'marfă proastă, gunoi', precum și la adj. *schofel* 'geringhaltig, schlecht, armselig, niederträchtig' (= fără valoare, rău, sărăcăcios, nenorocit, jalnic, ticălos, mîrșav, josnic). Adj. *schofel* provine în germană din cuvîntul ebraic *šāfāl* 'lumpig, wertlos, gemein' (= zdrențăros, jerpelit, jalnic, deplorabil, fără valoare, ordinar, mizerabil), care în idiș a ajuns la forma *schophol*, cu aceleași sensuri, de unde a intrat în argoul german (Rotwelsch) sub forma *schofel*. Mai departe, acest cuvînt a devenit popular și foarte răspîndit. Din germană, adj. a pătruns și în limbile olandeză și norvegiană (*sjofel*). Prima atestare se plasează cam pe la anul 1750. Substantivul *Schofel* 'Ausschußware' este atestat în scris de pe la 1782 (Fr. Kluge, *EWDS* [19], p. 674; Fr. L.K. Weigand, *Dt. Wb.*[5], II, p. 776; H. Paul, *Deutsches Wörterbuch*, bearbeitet von Werner Betz, 7., durchgesehene Auflage, Tübingen, 1976, p. 568).

Din cauză că litera *Ș* (*Sch-*) din dicționarul dialectului săsesc din Transilvania încă nu a apărut, nu putem ști dacă subst. *Schofel* și adj. *schofel* au echivalente în acest dialect german. În cele două dicționare dedicate dialectului săsesc din nordul Transilvaniei, de Fr. Krauß, aceste cuvinte lipsesc. Bănuim că ele au circulat în așezările germane săsești din sudul Transilvaniei, în legătură cu activitatea comercială. De asemenea, trebuie să avem în vedere faptul că pînă la 1918 cuvintele în discuție au putut fi vehiculate în Transilvania și de către vorbitorii limbii germane literare în varianta ei austriacă. Românii le-au auzit în legătură cu activitatea de cumpărare a tot soiul de mărfuri din centrele săsești sud-transilvănene.

Referitor la adaptarea fonetică și la încadrarea morfologică în limba română, germ. *Schofel*, m. (și n.) 'wertloses Zeug' (= lucru fără valoare) a cunoscut un tratament asemănător cu acela al altor împrumuturi de aceeași origine, compuse, de regulă, din două silabe și terminate în *-el*. În legătură

BDD-A1378 © 1986-1987 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 12:59:47 UTC)

cu această chestiune vezi studiul nostru *Împrumuturi de origine germană (săsească) în română*. I, ALIL, XXIX (1983—1984), A, p. 15.

1. Germ. *Schofel* a fost asimilat grupului mare de cuvinte românești (aproximativ 50) care au terminația sau sufixul *-ilă* neaccentuat. Prin aceasta, substantivul a devenit de genul feminin, declinarea I : *șófilă*. Dintre împrumuturile de origine germană (săsească), menționăm următoarele exemple : *chéndilă, jéchilă, héhilă* 'darac', *rávilă*.

2. Varianta cu accentul pe *-i-*, *șofilă*, a rezultat prin apropierea de grupa numeroasă de cuvinte românești terminate în sufixul accentuat *-ílă*. Dintre împrumuturile de origine germană, amintim pe *șind(r)ílă* < săs. *șęndel*, germ. lit. *Schindel*.

3. Al treilea mod de adaptare posibilă constă în sincoparea vocalei *e* din *-el* și adăugarea unui *-ă* final, astfel că terminația cuvîntului devine *-lă* : săs. *bugəl* > rom. *buglă* ; germ. *Kartoffel* > rom. dial. *cartoflă* ; germ. *Kegel* > rom. *cheglă* ; germ. *Kugel* > rom. *cuglă* ; germ. *Winkel* > rom. *vinclă* 'colțar' ; săs. *schufel* (germ. *Schaufel*) > rom. dial. *șuflă* 'căuș' ; 'vînturește' ș.a.

În acest caz, de la germ. *Schofel* ne puteam aștepta la o variantă dialectală românească *șoflă*, care nu a fost însă înregistrată. În schimb, în *DLR*, litera *Ș*, există un cuvînt popular și regional, cunoscut prin Oltenia, vestul și sud-vestul Munteniei, anume *șúlfă*, cu etimologia necunoscută, și al cărui sens de bază seamănă foarte bine cu cel al cuvîntului nostru *șofílă, șófilă*. Într-adevăr, sub *șulfă*, primul sens este 'haină veche, deformată sau de calitate inferioară'. Se vede lesne că punctul de plecare a fost acela de 'lucru fără valoare', în cazul îmbrăcămintei, 'zdreanță', 'buleandră'. Celelalte sensuri (pînă la 7) sînt dezvoltate din acesta : 'femeie neglijentă în îmbrăcăminte', 'femeie de moravuri ușoare', 'femeie intrigantă' etc., încît este aproape sigur că avem a face cu două variante ale aceluiași etimon. Metateza grupului *-fl-* > *-lf-* este un accident curent în vorbirea populară, iar trecerea lui *-o-* la *-u-* a putut avea loc în derivatul cu suf. *-ar*, *șulfár* 'nume depreciativ dat de țărani persoanelor care se îmbracă în haine orășenești', precum și în cuvintele din aceeași familie: *șufleándură* 1. zdreanță, ruptură ; obiect de îmbrăcăminte sau de încălțăminte uzat', 2. 'epitet depreciativ pentru o femeie de moravuri ușoare' și *șuflénderiță*, care are exact aceleași sensuri ca și termenul precedent, iar în plus și pe cel de 'epitet depreciativ dat de țărani orășencelor'. Autorii *DLR*, litera *Ș*, au apropiat, pe drept cuvînt, aceste cuvinte de radicalul *șuflă* [1], de *șofilă*, iar pentru partea a doua a ultimelor exemple, de *fleandură*. Noi adăugăm că *șulfă* și *șofilă* sînt reflexe dialectale românești ale germ. *Schofel* 'marfă proastă, gunoi', adj. *schofel* 'fără valoare, zdrențăros, rău, jalnic etc.'

NOTES ÉTYMOLOGIQUES :

brai, crihin(ă) crivinaș(ă), fîrțicuș(ă) forțeș(ă), fîrțigău, fîrțog, hóbos, lapăn, șiță (șisă), șofílă, (șófilă), șulfă etc.

RÉSUMÉ

Le travail propose de nouvelles étymologies et offre certaines corrections lexicologiques pour les mots roumains dialectaux mentionnés. Par exemple, le roum. dial. *brai* „pilon en bois" provient du sax. transylv. *brălj* (*-aɪzn*), *brăiχ*(*šṭǫn*) „id.". Le roum. dial. *crihin* „espèce de prunier" et *crihină* „fruit de cette espèce de prunier" ont pour étymon le sax. transylv. *krăχən*, tout comme le roum. dial. *crivinaș*(*ă*). Le groupe de mots dialectaux *fîrțicuș*(*ă*,) *fórțeș*(*ă*), *fîrță*

BDD-A1378 © 1986-1987 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 12:59:47 UTC)